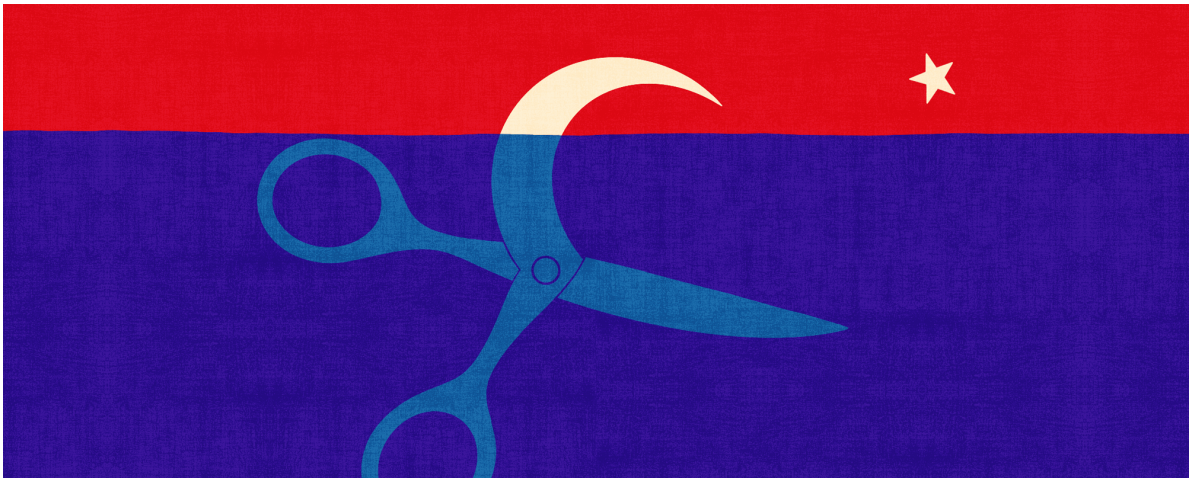
MOSTRA CULTURAL

Salmons nedant contra la corrent (política)

Art i censura a Turquia

Gürçim Yilmaz, Vural Özdemir

Il·lustració de Carole Hénaff

«Hi ha una esquerda en tot, així és com entra la llum»
Leonard Cohen

Turquia ha estat sotmesa al ferri govern del Partit de la Justícia i el Desenvolupament (AKP, en turc) durant gairebé dues dècades. El 2002, una retòrica sobre la democratització va catapultar al poder l'AKP i el seu líder, Recep Tayyip Erdoğan, després d'unes eleccions amb una ciutadania turca traumatitzada per crisis econòmiques i democràtiques de llarga durada.

Tanmateix, el govern de l'AKP es caracteritzava per aferrar-se al poder i per un govern autocràtic *in crescendo*. El 2018, un sistema presidencialista dissenyat per concentrar el poder polític va buidar les institucions democràtiques. Tot i que les eleccions encara existeixen, ja no són lliures ni justes, sinó que tenen una funció instrumental per crear una il·lusió de democràcia i per legitimar els governants [1].

La minva de l'espai públic i polític per part del govern es va accelerar després de les protestes del parc Gezi, el 2013. L'espai artístic i cultural també va patir el gir autocràtic

populista del país.

Set de poder

Insatisfet de posseir només el poder polític i econòmic, l'AKP va expandir la seva retòrica populista de dretes per obtenir també l'hegemonia cultural. En un discurs al Centre de Congressos d'Istanbul, Erdoğan va remarcar que «una cosa és ser en el poder polític i una altra governar les esferes socials i culturals. Tot i que hem estat al poder sense interrupcions, encara no hem aconseguit governar Turquia socialment i culturalment» [2].

Amb el blanc, segons l'AKP i els seus líders, en una comunitat artística «elitista i occidentalitzada» i en les minories de Turquia, es van començar a implementar polítiques culturals «natives i nacionals». En paraules del professor de comunicacions Sevilay Çelenk, «a Turquia hi ha una gran manipulació populista de l'espai cultural». Els membres crítics de la comunitat artística i literària han estat, per desgràcia, atacats pels governants, que els acusen de «vendre el seu país fent servir un reduccionisme escandalós que ignora els seus valors natius i nacionals» [3].

> A Turquia, els membres crítics de la comunitat artística i literària han estat, per desgràcia, atacats pels governants, que els acusen de vendre el seu país

Orhan Pamuk, un dels novel·listes més destacats de Turquia, guanyador del Premi Nobel de Literatura del 2006, ha estat acusat d'haver venut el seu país simplement per expressar la seva opinió i oposició política en respondre a una pregunta formulada durant un viatge a l'estranger. Les novel·les de Pamuk examinen creativament les tensions entre Orient i Occident, a més de les tèrboles rivalitats culturals i la gelosia endèmica d'aquest país. Els intents d'aplanar el camí a una cultura d'estudis culturals crítics no són un bon auguri per al govern de l'AKP i es reprimeixen activament.

L'autocensura: un càncer del poder de decisió humà

El clima politicoeconòmic i antiintel·lectual advers a Turquia provoca que molts intel·lectuals i artistes s'apliquin, conscientment i inconscientment, l'autocensura.

Sostenim que l'autocensura és semblant a un càncer del poder de decisió humà, ja que mina les llibertats humanes i la capacitat de configurar l'entorn de les persones en l'espai artístic i cultural. Però, a diferència de la majoria de càncers, que normalment no s'encomanen de persona a persona, l'autocensura és una pràctica que es contagia socialment i políticament, cosa que crea una cultura de por i repressió.

Dins de les intervencions per una hegemonia cultural afí ideològicament al govern de l'AKP, hi ha un denominador comú que defineix les comunitats artístiques atacades: «*no* ser partidari d'Erdoğan» específicament, i de l'AKP més generalment. Això provoca que, de manera insidiosa i directa, es reprimeixin culturalment i s'ataquin amplis segments que equivalen a gairebé «l'altre 50%» de la societat que el populisme de la dreta de l'AKP no pot comprar.

A més de la repressió de llarga durada de l'art i la cultura crítics, a Turquia també hi ha formes de censura directes i obertament violentes. Alguns exemples destacats inclouen artistes com el raper Ezhel, filantrops que han proporcionat llargament el seu suport a la democràcia i a la societat civil a Turquia (com Osman Kavala, empresonat injustament des del 2017), escriptors i periodistes (com Can Dündar i molts altres) que es troben a l'exili arreu del món o en presons turques. Tristament, el membre del grup musical de protesta Yorum, İbrahim Gökçek, va morir com a resultat d'una vaga de fam que va començar ell mateix per exigir als governants que aixequessin la prohibició dels seus concerts i que alliberessin els membres empresonats del seu grup de música [4]. Un altre exemple és la pintora kurda Zehra Doğan, que també va ser a la presó [5].

La cultura de l'amiguisme

La repressió de l'art té una altra dimensió igualment sinistra, la dels artistes col·legues i aduladors que ajuden el govern a crear un miratge de la democràcia, i a qui els governants premien a canvi. L'art i els artistes aduladors causen danys intergeneracionals reproduint una i altra vegada la falsa narrativa i la història oficial, mantenint i estenent les asimetries de poder a través del temps, l'espai i les generacions de Turquia.

Els instruments de dominació

Els instruments amb els quals el règim actual opera i domina en el camp cultural a Turquia, específicament en l'art, són múltiples i també dignes de menció.

L'instrument d'opressió principal és el control ferri i gairebé total de les fonts de finançament governamentals per a la comunitat artística. No sorprèn que la fidelitat a l'objectiu de l'AKP, no només d'una manera subtil, sinó també oberta, sigui un requisit clau per aconseguir finançament. Durant la pandèmia de la COVID-19, per exemple, els teatres privats van rebre ajuts del govern, al contrari que aquells amb valors i continguts que no eren prou «natius i nacionals». Els criteris per ser natius, nacionals i conservadors sovint són imprecisos i depenen dels capricis i l'estat d'ànim dels funcionaris del govern encarregats del finançament. Els mecanismes de control democràtics o les apel·lacions a les decisions de finançament no existeixen i emprendre'ls continua sent un esforç inútil. En conseqüència, segons la comunitat teatral independent, durant el període de la pandèmia s'han finançat representacions teatrals (natives i nacionals) amb una factura i contingut

artístic dubtós, representacions afins amb la cosmovisió conservadora de l'AKP i Erdoğan [6].

Volem fer notar que, tot i que ser natiu i nacional no és necessàriament un punt negatiu pel que fa a la capacitat local de creació artística, aquest marc esdevé una força instrumental opressiva quan s'utilitza com a pretext per al xovinisme i per silenciar de la dissidència, les minories i els drets humans.

A Turquia, el suport del govern a l'art crític o independent també era limitat abans del govern de l'AKP. Però la situació, que ja era dolenta, va empitjorar, i amb l'AKP el suport a l'art crític va descendir fins al seu punt més baix. En canvi, el finançament governamental dels projectes d'art adulador s'ha convertit en un pilar fonamental; això també parla del clientelisme endèmic del país, especialment durant la darrera dècada.

> El neoliberalisme i la cultura omnipresent de mercantilització que han transformat la comunitat artística són una altra eina per dominar l'art. Això s'accentua encara més amb l'auge dels governs autoritaris populistes a Turquia i a nivell mundial i amb la pandèmia de la COVID-19

El neoliberalisme i la cultura omnipresent de mercantilització que han començat a transformar la comunitat artística són una altra eina per dominar l'art. La mercantilització i el neoliberalisme poden ser eines eficaces per a la cooptació tant dels agents (artistes, músics, escriptors, etc.) com de la cultura del sector artístic, tal com s'ha demostrat en tot el món, especialment des dels anys vuitanta. Ara bé, això s'accentua encara més amb l'auge dels governs autoritaris populistes a Turquia i a nivell mundial, així com amb la pandèmia de la COVID-19.

De fet, molts règims neoliberals emprenen una fusió similar dels seus ministeris o objectius amb una cultura de consum desbocat basada en el mercat i el producte, fins i tot en el sector sanitari: el turisme sanitari, i la cirurgia estètica i el trasplantament de cabells són altres exemples destacats de cultures de mercantilització que s'obren pas a través de l'art, l'espai públic i l'atenció sanitària a Turquia.

Què passa quan l'art independent depèn en gran mesura del finançament privat?

Encara hi ha un impacte subtil, sovint oblidat i molt perjudicial a causa de la falta de finançament públic per a l'art i la cultura amb esperit crític a Turquia: la subordinació i la cooptació de l'art pel sector privat i la «creació cultural» per part d'algunes famílies i grans empreses amb diners i influència. Aquesta és una amenaça important per a la

democratització de l'art a Turquia.

De fet, la majoria dels esdeveniments artístics a gran escala, galeries i museus estan finançats per unes poques famílies burgeses i grans empreses. A primera vista sembla que creen oportunitats i un espai lliure de censura, un entorn artístic dominat pel sector privat on els artistes senten que poden respirar. Però, de fet, el que ara no es té en compte és que aquest canvi en els fluxos de finançament de l'art tindrà efectes adversos a llarg termini.

La censura del sector privat podria semblar «suau» en comparació amb la del règim dominant a Turquia, però el sector privat opera de manera sinistra i subtil, per exemple, deixant certs temes i les metarrelacions crítiques fora del discurs de l'art, cosa que planteja la pregunta següent:

Què passa amb la societat civil, l'art, la democràcia i l'espai públic crític si la cultura és produïda per unes poques famílies i grans empreses?

Qüestions pràctiques com ara la necessitat de pagar el lloguer i el menjar per part d'artistes independents en una situació vulnerable creen no només una cultura de la por, sinó també de la *realpolitik* i de l'instrumentalisme. Una tríada retòrica basada en l'eficiència, la immediatesa i el dia a dia, en lloc de la independència, el pensament a llarg termini i els estudis crítics d'art, que preval sobre les esforços per consolidar la democràcia i prevenir la creació de cultura per part d'unes poques famílies i empreses riques i privilegiades.

Una espècie en perill d'extinció

Els estudis crítics d'art són una espècie de recerca intel·lectual en perill d'extinció pràcticament a tot el món, inclòs a Turquia.

Irònicament, la transferència del finançament de l'art de l'espai públic a l'espai privat s'alimenta —discursivament— de la retòrica victimista de l'AKP i l'actual règim dominant. La vinculació de l'art i el finançament privat per part de les famílies riques ajuda a la retòrica de l'AKP, segons la qual l'art a Turquia es desvincula del públic i no serveix a la gent pobra.

Curiosament, sembla que la política identitària i altres temes similars han trobat un espai en el sector artístic amb finançament privat de Turquia, però els drets dels treballadors o qüestionar les mecàniques i les eines de producció de la cultura solen estar «en zona prohibida», ja que aquests amenacen el poder i el privilegi desenfrenats de les famílies i empreses finançadores.

Potser us sorprendrà saber que el sector privat finança algunes obres d'art aparentment crítiques amb les accions de la indústria extractiva a la natura. El «setè continent» va ser un dels temes de la Biennal d'Art d'Istanbul del 2019, en referència a les illes

d'escombraries i deixalles del planeta, mentre que «l'Antropocè» n'era l'enfocament teòric. Artistes de tots els racons del món van mostrar obres de crítica ecològica. De fet, el tema de la biennal sí que tenia una postura crítica [7]. I tot i així, alguns dels patrocinadors de l'esdeveniment van ser les principals indústries de combustibles fòssils de Turquia.

No obstant això, l'aparent pseudoliberalització de l'art només es produeix a la perifèria de les llibertats bàsiques, i compleix un propòsit instrumental per als governants quan estan exposats al context artístic internacional i necessiten legitimitat als ulls del món exterior. La pseudoliberalització a la perifèria intenta persuadir la comunitat artística internacional, encara que de manera poc convincent, que la llibertat artística existeix a Turquia, però sense comprometre's amb les llibertats bàsiques i alhora imposant la censura.

Històricament, aquestes estratègies i enganys per contenir l'oposició i impedir la crítica són ben conegudes al món empresarial. La millor manera de controlar el públic és permetre algunes discrepàncies per evitar una oposició a major escala. Això transmet una sensació falsa, una il·lusió, de democràcia, ja sigui en l'art, la ciència o el sistema sanitari de Turquia.

Si pensem localment a través de l'òptica de l'art a Turquia, vol dir això que els patrocinadors privats turcs i la indústria extractiva tenen aspiracions nobles encara que també provoquin danys ecològics? No ho pensem pas.

> L'aparent pseudoliberalització de l'art només es produeix a la perifèria de les llibertats bàsiques, i compleix un propòsit instrumental per als governants quan estan exposats al context artístic internacional

En un govern neoliberal, les institucions privades aprofiten l'escala i els recursos de la seva àmplia cartera de projectes. Invertir aparentment en l'art, de fet, ajuda a transmetre una bona imatge de les empreses que després s'utilitza per impedir que es critiquin altres projectes, per exemple, aquells amb que tenen un enfocament extractiu en la gran cartera d'un ecosistema empresarial neoliberal.

És a dir, alimentar l'art amb una cullereta i alhora extreure recursos amb un tractor en un altre lloc. En un ecosistema artístic ja fràgil i desproveït de finançament, això, d'una manera preocupant, pot obrir el camí a la cooptació i posar encara més en perill els estudis crítics d'art. No obstant això, aquests fenòmens sobre la censura en l'art, presents a Turquia localment, però també a escala mundial, es desatenen. I no obstant això, estan a punt de convertir-se en importants pilars de l'anàlisi de l'economia política en la història contemporània de l'art.

Recordant Juan Goytisolo

Com afirma el novel·lista i poeta Juan Goytisolo quan es refereix als danys que el règim franquista va imposar als intel·lectuals a Espanya, la censura interioritzada és la més debilitant. La censura interioritzada és difícil de detectar i, sens dubte, és la més difícil d'eliminar, fins i tot molt després que el règim autocràtic hagi desaparegut.

Goytisolo ha eludit les conseqüències del règim franquista en la societat espanyola, com ara la compulsió de llegir entre línies sentint la presència constant d'un censor, com un visitant de l'ànima humana irrespectuós i sense invitació que esmussa i encega la llibertat d'expressió i de narració i que transmet una sensació constant d'autovigilància, autocontrol i autocensura.

Goytisolo també va assenyalar la feina duríssima que era necessària per alliberar-se d'aquest segrest de l'ànima humana per part de la censura [8].

Analitzant el cas concret de Turquia, serà essencial una feinada similar per netejar la psique interior individual i col·lectiva d'artistes i intel·lectuals en els propers anys. No obstant això, mentre la censura en l'art i en tots els dominis de la vida pública continuï i es faci més profunda en aquest país, reimaginar imatges i futurs alternatius pot ajudar a construir resistència i resiliència contra la censura, ja sigui autoinfligida o imposada externament pels governants.

Cosa que ens porta al punt mencionat en el títol del nostre article: poden els artistes independents, malgrat el clima opressiu que acabem de descriure, nedar riu amunt, contra corrent, com un salmó? Al cap i a la fi, els salmons neden a contra corrent, i ho fan molt bé.

Creiem que la metàfora del salmó és una imatge adequada, oportuna i inspiradora per ajudar a conrear la democràcia i refermar els esforços de la comunitat artística perquè es mantingui independent, crítica i lliure. Això sembla més important que mai en una època de populisme global, neoliberalisme i la pandèmia de COVID-19.

REFERÈNCIES

1 — Quan l'oposició va guanyar les eleccions a l'alcaldia d'Istanbul el març del 2019, els comicis es van anul·lar i es van tornar a celebrar al juny. L'oposició va guanyar de nou les eleccions a l'alcaldia d'Istanbul. Tanmateix, el fet que el govern pogués anul·lar unes importants eleccions a l'alcaldia influint en l'alt comitè de les eleccions, sense oblidar totes les traves que es van posar a l'oposició abans de les eleccions locals, com ara limitar o bloquejar l'accés als mitjans de comunicació durant el període de campanya electoral, palesen la consolidació del govern en l'autoritarisme particularment en els darrers anys.

2 — Diari *Hürriyet*. «Tenim dificultats per consolidar en el nostre poder social i cultural, diu el president Erdoğan». 28 de maig de 2017. Article disponible en línia.

3 — Sevilay Çelenk. «La imatge descolorida de la pàgina de “cultura” de l’AKP: els artistes.» *T24,* Diari independent per Internet. 2 de maig de 2019. Article disponible en línia.
4 — Sertaç Aktan. «İbrahim Gökçek, el membre del grup Yorum que va detenir-se en els seus 323 dies de vaga de fam, ha perdut la vida». *Euronews*. 7 de maig de 2020. Article disponible en línia.
5 — Bethan McKrnan. «L’art com a resistència: l’atrevida mostra d’Istanbul de l’artista kurda exiliada Zehra Doğan, que va passar prop de tres anys a les presons turques i que va treure clandestinament les seves obres entre la roba bruta». *The Guardian*. 8 de novembre de 2020. Article disponible en línia.
6 — Şenay Tanrıvermiş. «Els que es van beneficiar (i els que van resultar perjudicats) pel suport del Ministeri de Cultura als teatres privats (I)» *Art Unlimited.* 2020. Article disponible en línia.
7 — Nicolas Bourriaud. «Declaració del comissari». 2019. Disponible en línia.
8 — Juan Goytisolo. «FF: B.’nin Anısına (1892 – 1975)» («In memoriam F.F.B. 1892-1975»), a: *Yeryüzünde bir Sürgün* (*Un exili a la Terra*). Istanbul: Metis, 2006, p. 50.

Gürçim Yilmaz
Gürçim Yilmaz és escriptora, editora, comissària i investigadora en estudis culturals. Nascuda a Hannover, Alemanya, va créixer a Ankara i actualment viu i escriu a Istanbul. Va cursar la seva llicenciatura en Comunicacions a la Universitat d'Ankara i el màster en Estudis Culturals i Mitjans de Comunicació al METU a Ankara. El 2015 va ser escriptora resident a Barcelona en el marc de l'associació Jiwar Creació i Societat, contribuint a projectes artístics amb desenvolupament de conceptes i escriptura narrativa des del 2017. Yilmaz treballa com a periodista per a diaris nacionals, canals de televisió, empreses editorials i també com a experta en comunicacions, editora, traductora i escriptora. Els seus articles i històries de ficció s'han publicat a diverses revistes i diaris.

Vural Özdemir
Vural Özdemir és investigador especialista en els àmbits de la teoria crítica de la tecnologia i els estudis feministes de la ciència i la tecnologia. Viu i escriu a Toronto, Canadà. Va ser ponent convidat a la reunió del Fòrum Econòmic Mundial a Davos el 2020. Es va formar com a metge a Ankara i va realitzar una tesi doctoral i un treball postdoctoral en genòmica i medicina personalitzada a la Universitat de Toronto. En la seves recerques, examina l'ètica i la governança crítica en tots els camps on es produeix coneixement i escriu a partir de la idea de "divisió de dues cultures" per establir ponts entre la medicina i les ciències polítiques. Els seus articles s'han publicat en fòrums acadèmics i periodístics com el *British Medical Journal*, *Personalized Medicine*, *J. Clinical Psychopharmacology*, *Plos One*, *Project Syndicate*, *Agos Weekly*, *Duvar English*, *Gazete Duvar*, *Milling and Grain*, *Psychiatric Times* i el *Hürriyet Daily News*.